

Hur bör man bygga på Gotland?

Estetiska och praktiska synpunkter på den gotländska byggnadsarkitekturen.

Av David Ahlqvist.

II.

På denna bild är Lilla Kommatempel i Åbo och det gammaldags s. k. falket av äldre bräder. (Foto Gustaf Larsson).

För att återgå till de gamla stenhusen så torde isynnerhet den senast nämnda typen vara lätt att restaurera. Dess relativt stora bredd underlättar utan tvivel en modernisering av inredningen och den stora källaren kan denna utrymme få värmelösningsspannan, badrum o. s. v. Men vid en sådan modernisering måste man tillse att byggnaden behåller sin gotländska karaktär.

Detta kan ske om man iakttagit några få huvudregler.

Har taket förut varit lagt med tegel, vilket väl i allmänhet varit fallet, användes enkupigt lertegel till det nya taket. Cementtegel böra icke förekomma. Dess form och färg gör dem särskilt olämpliga att användas på ett gammaldags gotländskt hus. Tyvärr omfattas de med en lika livlig som oförklarlig sympati av byggmästarna. Överallt där taket på ett gammalt hus behövt omläggas lysa nu dessa cementtegel sina kalle och rås färg.

För det andra få icke gavlarna användas av vandskivor eller s. k. eskauts. Detta är kanske den allra viktigaste regeln. Det finns ingen som kan förvanska byggnaden så som dessa skaut. Om man låter taket skjutas ut över gavelristena på detta sätt banaliserar man huset, det verkar hoptryckt, det intryck man förut fick av gavlens fria resning har försvunnit, blicken som följer väggytan uppåt bromsas på ett obehagligt sätt.

För att undvika detta förhöjes gavelristena så att det nya tegeltaket med sin bördning kan med sina yttersta tegelpannor vila på rostena. Taket blir på detta sätt fullkomligt lika tätt som när det läggs med skaut.

För det tredje skall skorstenen behålla sin gamla låga och breda form. De smala, höga och spinkiga skorstenar som nu muras upp passa mycket illa till de stora takytorna.

För det fjärde måste föresten ligga i samma plan som väggen. Detta utsätter visserligen fönsterkarm och båg i något högre grad för vatten och därmed råta än om karmen drages in några centimeter i muren, men det kan upphjälpas med en vattenkoppa av plåt och en noggrann impregnering av karm och båg med

lämplig impregneringsvätska. Och även om man häremot är böjd att göra användningar får man å andra sidan betänka, att detta lilla offer åt traditionen är av största värde för utseendet, då väggytan härigenom får en lugn och vacker helhetsverkan.

För det femte får icke huvudfasaden fördäras med veranda och balkong. Vad verandan beträffar tycks den numera var av den allra största betydelse för den gotländska bondens livslycka och sinnerfrid eftersom den absolut måste finnas på alla hus. Detta påhäng med sina löjliga garnityrer och volanger och sina spinniga träkolonner fyller i regel ingen funktion. Och består den av en sluten trälada med kulörta glasrutor blir den ju inte vackrare och knappast mera praktisk. Den är för kall att upphålla sig i om vintern och för kvav om sommaren. Man anför som skäl för verandabygget att regnvatten vid oväder tränger sig in i förstugan och att man därför behöver ett skyddstak över ingångsdörren.

Det förefaller mig som om nämnda olägenhet kunde bli avhjälpt på ett billigare och mindre uppsseendeväckande sätt.

Då är nog en balkong av större värde isynnerhet om den är lätt tillgänglig från sovrummen. Vill man ha balkong bör den placeras på husets bak sida.

Idén är icke så tokig som den kanske låter. De flesta gamla stenhusen ha sin längdsträckning i söder och norr. Bakom dem ligger ofta trädgårdar med fruktträd och bärbuskar. Följaktligen har man på sommarkvällen efter arbetets slut både sol och en behaglig utsikt från balkongen på husets bak sida. Balkongen kan uppbäras av ett par kraftiga, murade pelare som också kunna gutas i cement och målas i samma färg som väggen.

En balkong på framsidan ligger nästan alltid i skugga från middag till kväll och den enda utsikt man vanligen har är ledugårdstaket som skymtar fram mellan lillgårdens lönnar. I alla händelser bör man undvika sådana stillfästnande utväxter i det längsta, och är man tvungen att uppföra dem skola de äga en klar, enkel drag av den tegel- och falktäckta husytan. Nu återstår en annan huvudgrupp som tyvärr nog ligger större, estetiskt o. kulturhistoriskt ansevärda, praktiskt värde. Jag åsyftar de falktäckta stenhusen.

Denna typ förekommer såvitt jag vet uteslutande på södra Gotland. Det nordligaste flakstakhuset jag känner till är i varje fall Hattles i Kraklingbo. Typen representeras av Sjunde i Vindlagbo, Pötsarve i Eks, Västergårds i Sundre m. fl. Den förekommer alltså i skoglös delar och har nog funnits här i långa tider jämsides med de övriga typerna.

Dess utmärkande drag är taktallets ringa lutning och byggnadens påfallande längd i förhållande till bredd och höjd. Som bekant består taktäckningen av tunna flisar av kalk eller sandsten, vilande på en tät bördning av bräder som försatts med långgående ribbor. Stödda av dessa ribbor placeras stenaktiva flaklik på taktaket. Detta tunga tak uppbärs av kraftiga långgående rundlimmar, vars ändar sköts fram ett litet stycke utanför gavelmuren.

Det är givet att en sådan hus typ är synnerligen svår att restaurera. Det är vanligen så lågt i taket på övre våningen att man knappast kan stå rak, dels kräver taket särskilt starkt och dyrbart underlag och dels ligger undervåningens golv vanligen i sam höjd med carporten. Skall byggnaden motsvara nutida krav måste väghöjden ökas och därmed är utseendet spolerat. Och även om detta inte skulle vara oönskvärdt blir alltid taket ett besvärligt kapitel. I varje fall får inte lutningsvinkeln förändras, ty då försvinnas hela husets karaktär. Det skulle emellertid vara till stor nytta om denna byggnadstyp för-

svann från det gotländska landskapet.

Har man fått sig uppskatta den sörrens skönheten i dessa låga, gråa hus med sin tråkiga utseende, som leder tanken tillbaka till sträva tider och primitiva förhållanden, måste man ibland beklaga att de äro dömda till utrotning. De underströka landskapets särprägel och förstärka den stämning av storslagen ödslighet, tillhörighet och frihet som sväper omkring en till på de vida, magra strandlåtternas.

Dessa färg ger dem en stark koloristisk samhörighet med naturen omkring dem. De tyckas ha vuxit upp ur kalkberget och det ha de ju också i bokstavelig mening gjort.

Ärmed ledas tanken in på arkitekturens förhållande till landskapet i allmänhet.

När vi betänka betydelsen av att byggnaden harmoniserar med de naturliga omgivningarna, få vi ännu ett viktigt skäl för att i vissa avseenden fasthålla vid vår äldre byggnadstil.

Medan de gamla gårdarna med sina tjuna silhuetter och vackert avstämde färger lägo tryckt förankrade i det gotländska landskapet och framhöjde dess speciella karaktär, har den nya byggnaden oftast verkat försvinnande för detta landskap. Ofta har den nya trävillan givit ett intryck av provisorium, man har frestat att tänka på nybyggnadsarbetet i Yilla Västern. I allmänhet kan man utan överdrift göra gällande att dessa nya byggnader sträckt ner och banaliserat sina omgivelningar, icke minst genom sina färgar.

Tack vare kalkgrunden har landskapet här en mera dämpad och blek kolorit än på fastlandet.

Den gråa färgen dominerar, eller rättare sagt, alla landskapets färger ordnades av kalkdammet och den vanligen fuktiga atmosfären.

Därför är inte landskapet färgfylligt, tvärtom. Här finns en överflödande rikedom på färger och nyanser. Men även i de mest brinnande och gröstiga ackorden blir klangen aldrig så och skrällande. Men det blir däremot fallet om man i denna verkligt nobla färgnyans sätter in en röd färg med vita knutar eller en gul och blå handlabod med tillhörande beklädnad.

Det torde därför vara berättigat att anbefalla en viss försiktighet med allt för granna och prägliga färger och isynnerhet undvika grella motställningar.

Det finns inom varje människas ett starkt begär att få trycka en personlig prägel på det egna hemmet. I och för sig är detta naturligtvis riktigt och sunt. Men den individuella smaken är icke alltid baserad på så hållbara grunder. Ofta fotas den på förtvättade meningar, som ej hålla vid en saklig och grundlig prövning. Vi ha sett hur ett lösläppande av denna s. k. personliga smak inom byggnadsbyggnadens område kan leda till utpländandet av en hel landskapstil utan att ge annat än splittring och oro åt provinsens helhetsbild i ersättning för den förlorade enhetligheten.

En byggnad är, liksom övriga delar av landskapet, en allmän egendom, estetiskt sett. Den ingår i omgivningen såsom en betydelsefull del av denna och kan icke betraktas som en isolerad och evidkommande företeelse. Därtill kan den i en mångfald praktiska avseenden äga betydelse för de kringboende. Den kan t. ex. stänga en utsikt eller en genväg, den kan vara farlig för allmän säkerhet eller vålla sanitära olägenheter o. s. v. Vi måste därför fastslå, att den personliga smaken och den individuella företagsamheten av hänsyn till det allmänna bör ställas under en viss kontroll.

Vi måste betänka, att en byggnads placering och utseende icke är en enbart privat angelägenhet.

Om jag änge ottala några önskemål beträffande den nya arkitektur som skall komma att sätta sin prägel på vår tid, så skulle jag först och främst vilja föreslå, att vi behålla den gamla gårdspanneringen. Vi ha egentligen ingen orsak att frångå byggnadernas traditionella gruppering kring en rektangulär gårdsplan, som av en låg kalkstenmur avdelas i lillgården och storgården.

Anläggningen är praktisk bl. a. därför att den skyddar för blåsten, den är trivsamt i sin slutna och ombonade form och den är vacker i sin rediga och klara planläggning.

Vidare skulle jag önska att trähusen reviderades och målades i ljusa slämfärger, helst vitt eller gult.

Jag skulle önska att falktaket kom till heders och att kalkens och träbjörns toner ängst ingöra det koloristiska ledmotiv. En vit eller gulslammad vägg mot ett tjärat bradttak det är ett ädla gotländskt färgackord. Det är också praktiskt, vackert och naturligt.

Men framförallt önskar jag att den stora, enkla formen och de goda proportionerna skola komma att utmärka vårt byggnadsverk.

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Den största fursen för vår byggnads

Vid Gårds i Bål kan den romande st. underifrån att lägga märke till denna stotteländande bördning i två våningar, en i d. påstigningsväg. (Foto David Ahlqvist).

Oscar Sandén.

Föllingbo. Tel. Rosendal 7.

Rekommenderar ett välortat lager av

byggnadsmaterialier

såsom trävirke, spik, papp, tjära, cement m. m.

GARDA MEK. VERKSTAD.

Tel. Garda 34. H. MELANDER. Tel. Garda 34.

Installerar värmeledningar, vatten och avlopp.

Humana priser. — Införda kostnadsförslag.

August Vesterbergs Snickerifabrik

Färösund. — Tel. 25.

Utför byggnadsmaterialier. — Alla sorters möbler efter beställning.

— Listverks på lager. —

nadskulturs sunda utveckling just nu är säkerligen en missförstådd funktionalism. Folk i allmänhet har vanligen ett gott öga just till en stils överdrift och man svär för nyheter med hull och hår utan att tänka efter om de lömpa ut för vår klimat och våra förhållanden i övrigt.

Man ser till ytan och inte till grundprinciperna. Om ett hus är slarvigt uppfört, är kallt och dragigt och utreveligt, så är det ofunktionellt, även om dess yttre form är aldrig så funkis. Ty en byggnads formens funktion är att vara ett skydd för väder och vind.

Och vår gamla stenarkitektur från förra sekel är i själva verket mera funktionalistisk än många av de moderna trälådorna med sina flak och kolossala fönster.

Men funktionslämnans grundprinciper äro värdedulla. Sakligheten, enkelheten och klarheten i denna stil när den är som bäst, det är egenskaper som vi svenskar sedan urminnes tider värdat och eftersträvat. Och just på dessa principer borde vår nya byggnadsarkitektur baseras.